

Росляков О.В.

Національна академія Національної гвардії України

Прохоренков Д.В.

Національна академія Національної гвардії України

Тихончук О.В.

Національна академія Національної гвардії України

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ФІЗИЧНОЇ СИЛИ, СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСОБІВ ТА ЗБРОЇ ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ ДЕРЖАВ СВІТУ

У статті досліджено особливості застосування фізичної сили, спеціальних засобів та зброї правоохоронними органами держав світу під час охорони громадського порядку. З огляду на те, що нині актуальними є пошук та запровадження європейських підходів у сфері застосування сили правоохоронними органами під час виконання завдань з охорони громадського порядку, було проаналізовано моделі та градації дії відповідно до стандартів, принципів та норм, які вироблені у світі. У статті вивчається досвід технік, методик та моделей застосування сили правоохоронними органами зарубіжними країнами. Було проведено дослідження моделей та градації дії Сполучених Штатів Америки та Французької Республіки. Для Сполучених Штатів Америки характерна модель застосування сили, яка була розроблена Д. Десмедтом. Використовуючи цю модель, треба тільки точно помістити будь-яку ситуацію в одну з кількох певних категорій і зіставити відповідну категорію відповіді замість того, щоб намагатися зіставляти гіпотетичні ситуації, міркування і думки до нескінченності. Головною метою градації дій у правоохоронних органах Франції є припинення протиправних дій шляхом ведення переговорів, переконання, із послідовним застосуванням необхідної сили для забезпечення психологічної і тактичної переваги, зберігаючи постійну змогу розірвати контакт або збільшити силу впливу. Відповідно до часу, обстановки, засобів, чинників жандармів/правопорушників, метою є контроль над правопорушником шляхом діалогу, стримування, а потім застосування відповідного рівня сили, необхідного для отримання розумної та тактичної переваги, здатність розірвати контакт або посилювати реакцію. Вивчення досвіду моделей застосування сили правоохоронними органами зарубіжних країн може бути корисним для України як держави, яка має стратегічний курс на інтеграцію до Європейського Союзу, однак варто враховувати, що кожна з наведених моделей спирається на відповідну законодавчу базу, свою історію та моральні устої. Тому одним з основних завдань, яке варто поставити, є створення відповідної моделі з урахуванням позитивного досвіду зарубіжних країн.

Ключові слова: охорона громадського порядку, фізична сила, спеціальні засоби, вогнепальна зброя, модель застосування сили.

Постановка проблеми. Нині Україна продовжує стратегічний курс на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, про що були внесені зміни у Конституцію України [1, ст. 85, 102, 116], а саме визначено повноваження Верховної Ради України, Президента України та Кабінету Міністрів України стосовно забезпечення виконання цього курсу. Особливості сучасного етапу інтеграції України до Європейського Союзу та НАТО полягають у створенні

необхідних умов для такого членства. Однією з таких умов є наближення Національної гвардії України за показниками управління, підготовки, технічного оснащення та матеріального забезпечення до стандартів, установлених для аналогічних формувань відповідних держав – членів ЄС та НАТО, в тому числі у сфері охорони громадського порядку.

Нині актуальним є пошук та запровадження європейських підходів у сфері застосування фізичної сили, спеціальних засобів та вогне-

пальної зброї правоохоронними органами під час виконання завдань з охорони громадського порядку, побудови моделі та градації дій відповідно до стандартів, принципів та норм, які вироблені у світі. Важливе теоретичне та практичне значення на цьому шляху має досвід правоохоронних органів інших країн Європи та світу, знання порядку та умов застосування сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї під час забезпечення охорони громадського порядку (ОГП). Як ми знаємо, одним із завдань НГУ є охорона громадського порядку та забезпечення громадської безпеки, що, своєю чергою, визначено в основних функціях, а саме: охорона громадського порядку, забезпечення захисту та охорони життя, здоров'я, прав, свобод і законних інтересів громадян [2, ст. 1, 2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сторінках наукових видань неодноразово розглядалися питання досвіду застосування сили працівниками поліції провідних країн світу. Так, у статті Є.Ю. Соболя та С.С. Комомойцева [3, с. 461–466] проведено аналіз досвіду організації поліції провідних країн Європи, зокрема висвітлені питання організаційної структури правоохоронних міністерств та поліцейських формувань провідних країн Європи, їх функції, сфери повноважень відповідних органів, а також статус поліцейських, структури міністерства, їх управлінська діяльність. У праці О.І. Ульянова [4, с. 36–40] досліджено нормативно-правове регулювання відносин у сфері застосування поліцейських заходів примусу працівниками Національної поліції України, проведено аналіз законодавства деяких зарубіжних країн щодо застосування вогнепальної зброї правоохоронними органами. Також частковий аналіз особливостей застосування поліцейських заходів примусу та вирішення проблем їх застосування проводила низка науковців: О.М. Бандурка, В. Гаркуша, Н.І. Дідик, О.О. Євдокімова, С.С. Єсімов, І.Д. Казанчук, Д.П. Калаянов, З.Р. Кисіль, О.Г. Комісаров, О.С. Федченко, С.В. Чирик та інші. Вони надавали пропозиції щодо регулювання правового забезпечення діяльності поліції та використання досвіду правоохоронних органів зарубіжних країн, а також порядку їх навчання.

Патрульні та кінологічні підрозділи Національної гвардії України з 1 серпня 2019 р. почали залучатися до самостійного виконання завдань служби з ОГП, а з початком введення карантину на території України з березня 2020 р. виконують завдання щодо дотримання санітарного режиму в містах країни. Під час виконання завдань військовослужбовці НГУ можуть стикатися з правопорушеннями,

які здійснюють особи з агресивною поведінкою, що, своєю чергою, вимагає від військовослужбовців НГУ, застосування відповідної сили з метою припинення правопорушення, відновлення правопорядку, а також необхідної особистої безпеки та безпеки громадян. У зв'язку з цим виникає потреба пошуку шляхів досягнення розумного балансу між необхідністю захисту прав людини на життя і здоров'я та забезпечення інтересів держави і суспільства, між повноваженнями військовослужбовців НГУ, що стосуються застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів та вогнепальної зброї під час виконання завдань служби з ОГП, з використанням та запровадженням європейських підходів та досвіду зарубіжних країн.

Постановка завдання. Мета статті – вивчення досвіду умов та порядку застосування фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї правоохоронними органами зарубіжними країнами, технік, методик та моделей застосування сили, а також шляхів його використання військовослужбовцями Національної гвардії України під час виконання завдань служби з ОГП та в майбутньому створення моделі застосування сили з дотриманням вимог законодавства України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зарубіжними країнами нині накопичено значний досвід щодо порядку та умов застосування фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї під час забезпечення безпеки та охорони громадського порядку.

Принципи застосування сили – це стандарти, що дають змогу співробітникам правоохоронних органів і представникам населення визначати допустимий рівень застосування сили до підозрюваних у порушенні правопорядку залежно від конкретних обставин. У багатьох країнах такі стандарти закріплені законодавчо або судовою практикою і є основою посадових інструкцій співробітників правоохоронних органів.

Загального стандарту застосування сили немає, концепції та моделі застосування сили в країнах відрізняються. Загальною метою застосування сили правоохоронними органами є чіткий та розумний баланс у будь-якій ситуації. Недостатня сила може привести до найгірших наслідків (травма, смерть тощо). Чимало з чинних моделей застосування сили засновані на принципі «об'єктивної розумності» та створені на базі Конвенції Організації Об'єднаних Націй (ООН) «Основні принципи застосування сили і вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку», прийняті Конгресом ООН із попередження злочинності в Гавані у 1990 р. [5].

Зупинимось на започаткованих моделях, які працюють у Сполучених Штатах Америки та Французької Республіки.

Одні з перших моделей були розроблені в правоохоронних органах США у 1981 р. Розглянемо модель застосування сили, яка була розроблена Д. Десмедтом [6]. Ця модель неодноразово та успішно використовувалась у Федеральному окружному суді США.

З огляду на Модель застосування сили (рис. 1), вертикальна лінія АВ представляє ситуації, які суб'єкт (правопорушник) створює своїми діями. У нижній частині рядка АВ дії суб'єкта не є загрозливими чи незаконними.

Кут D являє собою граничну критичність. Суб'єкт загрожує причиною смерті або серйозних тілесних ушкоджень. Доступний час у цих ситуаціях обмежений. У крайньому випадку, офіцеру дозволено застосовувати смертельну силу, якщо суб'єкт збирається вбити (у верхньому кінці) або заподіяти лише серйозні тілесні ушкодження (на нижньому кінці). Оскільки ця модель була спочатку опублікована, Верховний суд Сполучених Штатів затвердив цю концепцію у штаті Теннессі проти Гарнера.

На Моделі точка В – це нейтральна точка на вертикальній осі (лінія АВ), в якій не існує жодної проблеми. Піднімаючись вгору по лінії АВ від точки В до точки А, спостерігається постійне підвищення рівня опору чи загрози з боку суб'єкта, разом із збільшенням труднощів контролю над діями суб'єкта, в небезпеці, яку він представляє, і вразливість офіцера. Коротше кажучи, чим вище в рядку АВ, тим критичніше ситуація, викликана діями суб'єкта.

Трохи вище точки В офіцера поліції та суб'єкта пов'язує лише відстань. Тобто чим ближче офіцер до суб'єкта, тим менше часу офіцеру доведеться реагувати на дії предмета. Тому складніше дії суб'єкта буде контролювати. Чим ближче офіцер до суб'єкта, навіть якщо він, мабуть, співпрацює, тим більше офіцер має починати помічати ситуацію заради безпеки. Якщо немає явного опору чи загрози, присутності офіцера вистачить для контролю над предметом, оскільки суб'єкт не пропонує конкретних проблем.

Будь-які можливі дії суб'єкта можуть бути згруповані в категорії, на які потрібна відповідь представника правоохоронних органів. Приховані та інтегровані в цій категорії визначення є основними елементами фізичної конфліктної динаміки: кількість і тип сили, ступінь руху, дисперсія розміру та ваги, ступінь напруги м'язів, відносне

позиціонування, страх, мотивація, вимоги до обов'язку, предмет, офіцерські та озброєні можливості, наявність зброї, компенсаційні властивості альтернатив офіцерів, кількість офіцерів та суб'єктів, несправне чуттєве сприйняття, медичні наслідки, загальновизнані відповідні цілі правоохоронних органів, правові міркування та спроможність офіцера поліції.

Найменш критична поведінка суб'єкта, як показано на лінії АВ, кооперативний суб'єкт – це той, хто, незалежно від рівня ризику, дотримується відповідного невербального, соціального підходу чи словесного спрямування офіцера. Предмети кооперативу поділяються на дві категорії: суб'єкт низького розвитку та суб'єкт високого розвитку.

Враховуючи всі доступні альтернативні варіанти управління офіцером, лінія ВС на Моделі являє собою засоби офіцера для встановлення контролю. Ці засоби впорядковані не за частотою зустрічальності чи хронологією, а за інтенсивністю та суворістю в межах кожної категорії. По мірі просування ВС від точки В до точки С збільшується ймовірність встановлення контролю над будь-яким суб'єктом, але і ймовірність заподіяння фізичної шкоди суб'єкту.

По мірі переходу від точки В до точки С на Моделі розвиваються три типи відносин (більш критичний режим контролю або техніки):

1) велика ймовірність контролю офіцером поліції. Чим більша ймовірність встановлення контролю, тим більша перевага для офіцера;

2) велика ймовірність того, що суб'єкт отримує травму. Чим більша ймовірність фізичного травмування суб'єкта, тим більший ризик для офіцера. Найбільш бажаною була б ситуація, коли офіцер міг би надійно контролювати суб'єкт, не завдаючи йому шкоди. Це так через юридичні та адміністративні наслідки для посадової особи;

3) менш оборотні стають дії офіцера поліції. Незворотність дії – відповідальність перед посадовою особою. Важко вжити заходів, які можуть призвести до серйозних наслідків і від яких немає повернення. Результат (пошкодження) летальної сили майже завжди є серйозним і, отже, не може бути повернутий чи повернутий назад. Чим менш оборотні дії, тим більше неохочих службовців має використовувати їх.

Тому біля одного кінця континууму знаходиться словесний контроль, який не завдає шкоди суб'єкту і є оборотним – його можна повернути назад без травм. Однак словесний напрям не створює великої ймовірності контролю над нападником.

На іншому кінці континууму використання вогнепальної зброї створює велику ймовірність контролю. Однак це також спричиняє велику ймовірність пошкодження тіла суб'єкта і, отже, несе високий ступінь потенційної відповідальності. Його не можна «повернути назад». Офіційні

особи не можуть видаляти вогнепальну зброю без серйозних потенційних наслідків, як би помилово не було.

Підбиваючи підсумок побудови таблиці, модель використання сили формується шляхом розташування двох перпендикулярних осей.

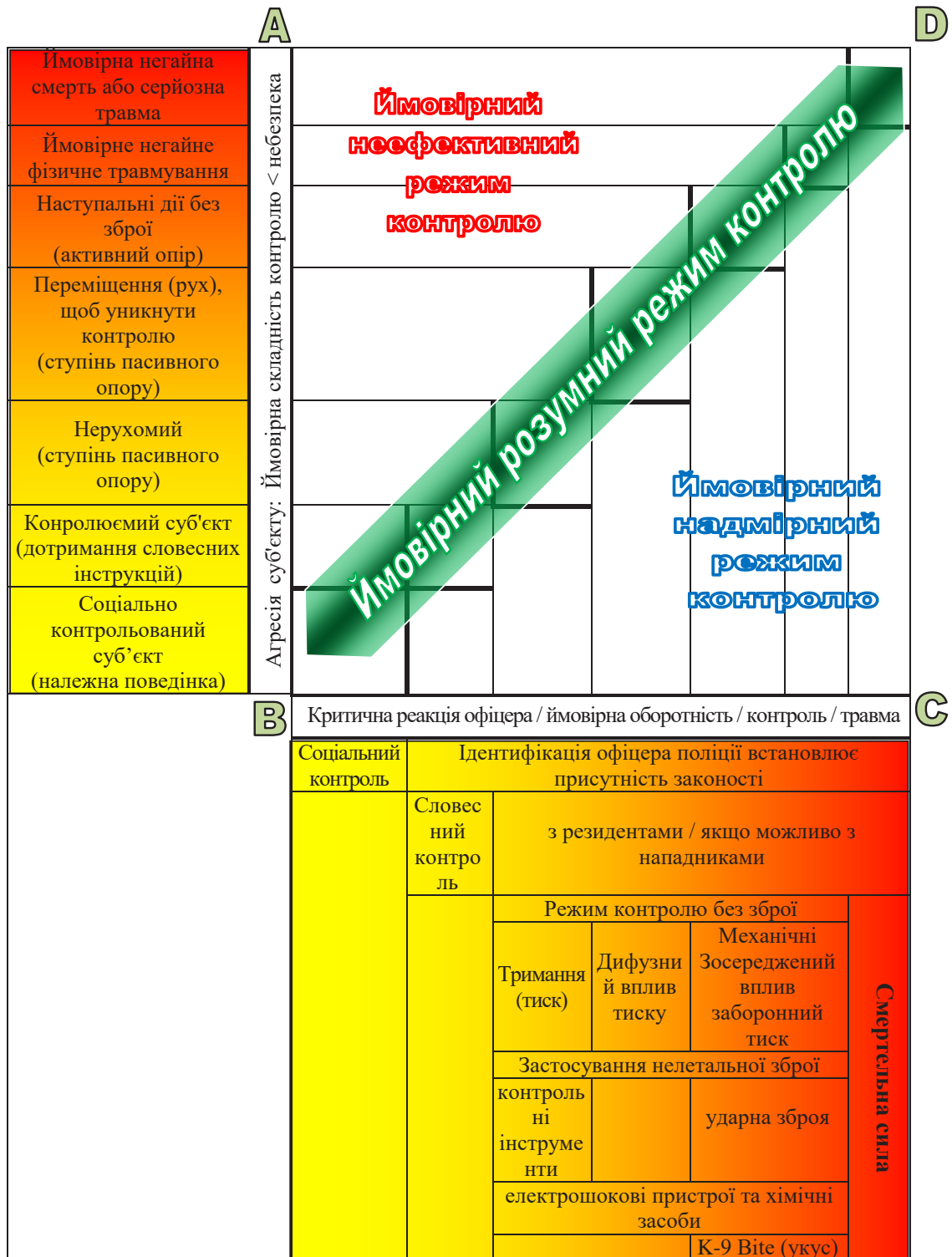

Рис. 1. Модель застосування сили, розроблений Джоном Десмедтом

Вертикальна шкала, лінія АВ, являє собою континуум можливих дій та ситуацій, які визначаються суб'єктом (особами), з яким співпрацює правоохоронець.

Використовуючи цю модель, вертикальний рівень дії суб'єкта завжди визначається спочатку, оскільки саме дія суб'єкта визначає тип і обсяг негайної сили, яку має використовувати правоохоронець для примусового контролю.

Цей континуум розділений на загальні групи за рядками, щоб допомогти користувачеві визначити, куди на континуумі належить дія суб'єкта. Насправді лінії не мають бути присутніми для розмежування ступенів, але вертикальна вісь має бути прогресивно затіненою – від точки В до точки А, вказуючи таким чином на континуум. Рівень загрози/опору, що створюється суб'єктами (діями), порівнюється до рівня складності контролю та/або небезпеки, з якою стикається офіцер.

Горизонтальна шкала, лінія ВС, представляє застосування сили правоохоронцем. Початок і кінець кожної категорії параметрів управління визначаються рядком.

Як було пояснено раніше, рухаючись від точки В до точки С, параметри контролю збільшуються в:

- ймовірність встановлення позитивного контролю;
- ймовірність заподіяння фізичної шкоди суб'єкту;
- незворотність дії (завдання тяжкої травми, смерть).

Графік проходить по лінії ВD, що представляє ідеальне використання сили. Нерегулярна зона, представлена лініями ВD1 та ВD2, створює дискретну «сіру зону» (D), в межах якої дії офіцера є прийнятними, якщо судити суворо за ймовірністю контролю та ймовірними фізичними травмами. Область АВD представляє потенційний неефективний контроль чи реагування. Область СВD представляє потенційний надмірний контроль або реагування. Видно, що деякі точки в цих областях ближче ніж інші до прийнятного діапазону неправильної ділянки D. Їх можна брати до уваги, і вони являють собою близькість або розбіжність від ймовірного правильного використання сили.

Французька Національна жандармерія, як і НГУ, це військове формування з правоохоронними функціями, яка теж виконує завдання з охорони громадського порядку. Рівні застосування сили жандармами схожі з вищевикладеними та мають на меті застосування сили, необхідної для припинення правопорушення, а також забезпечення особистої безпеки жандарма. Ці принципи та рівні викладені в законодавстві та роз'яснені в пам'ятці професійного втручання [7, с. 14, 51–62]. Принцип градації застосування сили являє собою комплекс дій від простої присутності до застосування зброї після попередження, примусу, а також відповідних дій. Цей комплекс застосовується правоохоронцями з огляду на дії, загрози чи напад із боку правопорушників під час виконання службово-бойових завдань з ОГП.

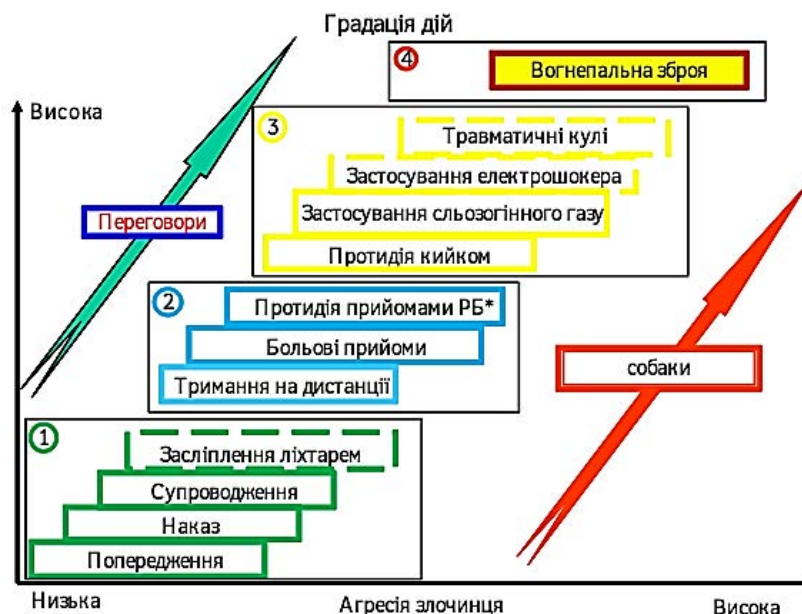

Рис. 2. Модель застосування сили у правоохоронних органах Франції

*РБ – рукопашний бій

Загальна модель, яка використовується у правоохоронних органах Франції, наведена на рис. 2.

Комплекс складається з таких етапів:

- 1 етап – примус без фізичного контакту;
- 2 етап – застосування сили з фізичним контактом без спеціальних засобів;
- 3 етап – застосування сили з фізичним контактом та зі спеціальними засобами;
- 4 етап – застосування зброї.

Службових собак, як правило, використовують для психологічного тиску, що прирівнюється до застосування спеціальних засобів. Пунктиром показані засоби, які є складовою частиною комплексу та за наявності можуть застосовуватись. Переговори мають вестись, за можливості постійно, не наражаючи правоохоронця на небезпеку.

Перешкодження ліхтариком може бути ефективне в темну пору доби або в приміщенні, з поганим освітленням або без нього, створювати сприятливі умови для забезпечення особистої безпеки шляхом короточасного засліплення особи, що поводить себе агресивно, або часткового обмеження видимості за допомогою ліхтарика, направленою в очі.

Головна мета – припинення протиправних дій шляхом ведення переговорів, переконання, з

послідовним застосуванням необхідної сили для забезпечення психологічної і тактичної переваги, зі збереженням постійної змоги розірвати контакт або збільшити силу впливу.

Відповідно до часу, обстановки, засобів, чинників жандармів/правопорушників, метою є контроль над правопорушником шляхом діалогу, стримування, а потім застосування відповідного рівня сили, необхідного для отримання розумної та тактичної переваги, здатність розірвати контакт або посилювати реакцію.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, варто зазначити, що вивчення досвіду моделей застосування сили правоохоронними органами зарубіжних країн може бути корисним для України як держави, яка має стратегічний курс на інтеграцію до Європейського Союзу. Однак варто враховувати, що кожна з наведених моделей спирається на відповідну законодавчу базу, свою історію та моральні устої. Тому одним з основних завдань, яке варто поставити, є створення відповідної моделі з урахуванням позитивного досвіду зарубіжних країн. Подальші дослідження можливі в контексті впровадження відповідних моделей, а також створення відповідних методик навчання військовослужбовців НГУ порядку та умов застосування сили в різних умовах обстановки.

Список літератури:

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 22.03.2020).
2. Про Національну гвардію України : Закон України від 13.03.2014 р. № 876-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 17. Ст. 594. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/524-20#n104> (дата звернення 22.03.2020).
3. Соболев Є.Ю., Коломойцев С.С. Досвід організації та діяльності поліції провідних країн Європи. *Форум права*. 2010. № 2. С. 461–466.
4. Ульянов О.І. Нормативно-правове регулювання застосування поліцейських заходів примусу та вогнепальної зброї працівниками національної поліції України. *Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України*. Збірник наукових праць ХНУВС. 2018. С. 36–40.
5. Основні принципи застосування сили і вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку. Конвенція Організації Об'єднаних Націй від 07.09.1990 р. № 995_334. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_334 (дата звернення: 22.03.2020).
6. John C. Desmedt. The Use of Force Paradigm for Enforcement and Corrections. Protective Safety Systems, Inc. URL: <http://www.pss.cc/uofm.htm> (дата звернення: 23.03.2020).
7. Memento intervention professionnelle. Documentation a détruire avant de jeter. Departement IP – EOGN. Édition 2017–2018.

Rosliakov O.V., Prokhorenkov D.V., Tykhonchuk O.V. FEATURES OF THE USE OF PHYSICAL FORCE, SPECIAL MEANS AND WEAPONS BY LAW ENFORCEMENT AGENCIES OF THE COUNTRIES OF THE WORLD

The article explores the peculiarities of the use of physical force, special means and weapons by law enforcement agencies of the states of the world during the protection of public order. While it is important to find and implement European approaches to the use of force today, law enforcement agencies have analyzed

models and gradations of actions in accordance with the standards, principles and norms that have been developed in the world. The article examines the experience of techniques, techniques and models of the use of force by law enforcement agencies in foreign countries. Models and gradations of United States and French Republic actions have been investigated. The United States of America is characterized by the model of use of force developed by John Desmedt. Using this model, you only need to accurately fit any situation into one of several specific categories and collate the appropriate response category, rather than trying to map hypothetical situations, considerations, and thoughts to infinity. The main purpose of graduation of actions in the French law enforcement agencies is to stop unlawful actions through negotiation, persuasion, with consistent use of the necessary force to provide psychological and tactical advantage, while maintaining the constant ability to break contact or increase the force of influence. In accordance with time, environment, means, factors of gendarmes / offenders, the purpose is to control the offender through dialogue, restraint, and then use the appropriate level of force necessary to gain reasonable and tactical superiority, the ability to break contact or intensify reaction. Studying the experience of models of the use of force by law enforcement agencies of foreign countries can be useful for Ukraine as a country with a strategic course for integration into the European Union, however, it should be borne in mind that each of these models is based on the relevant legislative framework, its history and moral principles. Therefore, one of the main tasks that should be posed is the creation of a suitable model, taking into account the positive experience of foreign countries.

Key words: *public order protection, physical force, special means, firearms, model of use of force.*